

החסיד הישיש רבי ישראל זלמן הלוי שעליובסקי זצ"ל

ליום היארצייט: ב' אדר ב'

חסיד כהלכה

בני ירושלים עודם זוכרים היטב את החסיד הסלונימאי הישיש ר' ישראל זלמן הלוי שעליובסקי ז"ל, היקר באדם, שפוף הקומה בעל הזקן הארוך והמכסיף. למרות שחלפו שנים רבות מיום שנפטר, עדיין זיו-איקונין שלו שמור וזכור בלבם של יקירי קרית דשופריא, אשר אהבו לשחות במחיצתו ולהתענג על שיחותיו של האי חסידא קשישא, שהספיק עוד להסתופף בצלו של האדמו"ר הראשון מסלונים, בעל "יסוד העבודה" זי"ע.

כז' הוינא טליא הספקתי להכירו בירושלים אחרי שכבר הפליג ועבר את גיל הגבורות. נמשכתי תמיד אחריו. אהבתי להזין את עיני בארשת פניו המאירות, בזקנו הארוך והלבן כשלג, ובעיניו הטובות, חלוות הנשמה הזכה שקננה בו. חמדתי את תפילתו הנלבבת הספוגה ערגון ותחנונים ממיסי-נפש, בעברו לפני התיבה כבן המתחטא על אביו שבשמים היה לי תענוג מיוחד, בישבי לצדו על הספסל בבית המדרש, להקשיב לקולו הערב כשהוא לומד תורה ושקוע בגירסתו עד כדי שכחה מעולם ומלואו. "שקוע" - תרתי משמע, גם במובן המילולי הפשוט. לפי שהיה רגיל להרכין ראשו שחוח בין שתי כתפיו אל הגמרא ומקרב את עיניו העטורות גבות-שיבה סמוך ממש לאותיות, עד שהצטייר כאדם ששק בפועל בתוך הגמרא. שעות שלמות היה יושב ושונה באין הפוגות, מבלי להסיט את העיניו מתוך הספר, אפילו לא לרגע כמימרא. כפעם-בפעם עשה אתנחתא והרים קולו: "זאג ער... זאגט ער..." (=כך הוא אומר). גם ניצבתי ליד מיטתו ברגעים האחרונים לחייו, באור ליל שבת קודש פרשת "פקודי" בשנת תש"ח, במעונו הדל אשר בשכונת בית-ישראל. עיני היו מוזגגות ועל קלסתרו נסוכה ארשת שלא מעלמא הדין.

באישיותו של ר' ישראל זלמן התגלמה דמות פאר של "חסיד כהלכה", חסיד דבי עילא החסידים בשטיבל היו מכנים אותו כאחד "משיירי כנסת הגדולה". הביטו לעברו כעל שמקפל בחובו את כל ההווי והעסיסיות של סלונים מכל הדורות, ואת מיטב סגולות בחיותו ת"ח ועובד-השם מקושט בכל מדה נכונה. התייחסו אליו ג"כ בתורת בר סמך בה"א הידיעה, בכל הנוגע לארחותיה ויסודותיה של חסידות סלונים, לפתגמין קדיש וסיפורי צדיקים, ניגונים ונוסחאות, שעברו במסורת העדה מראשונים כמלאכי בעולם-המושגים תרחפנה הגדרות מסוג "חסיד סלונים" ו"רבי מסלונים" אך רי"ז התגלמות סלונים גופה. במשך שלושה וארבעה דורות הוא עיטר חסידות זו במילוא

אדמו"ריה וחסידיה, כלוית-חן. היה שושבינא דמלכא ודמטרוניטא גם יחד: נושא כלים, מוציא ומביא, אילה שלוחה בעת הצורך, וכלי-קודש בעת הצורך. על פיו ישק כל דבר. רי"ז נחשב מ"יודעי תפילה" והיתה חזקה בידו לשמש בעל-תפילה כשליח הציבור הן במייצט, עיירת מגוריו, אח"כ בברנוביץ' בתקופת ה"בית אברהם", ועד סוף ימיו בירושלים. נוסח תפילתו היה הנוסח האורגינלי ביותר של סלונים, הן בנעימה, וגם בנוסחאות של הברכות והפיוטים.

סקרנותי נמשכה להיסטוריה שלו. הייתי, לתומי, סבור שר' ישראל זלמן ישיש הוא מקדמת דנא... כאילו כך היא דמותו מיום היוולדו... לימים נתחוויר לי, שככל האנשים עבר את שלבי החיים כולם, מן הערש עד לקבר, אבל נתקיים בו מה שהיו אומרים חסידים ואנשי מעשה בשמחת בית השואבה: "אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו". משחרית ימיו היו העינים שלו שופעות טוב-לב, פשטות, תמימות וחמלה; עוד בגיל ינקות היתה טבועה בו נטיה לשפוך את נפשו בשיח תפילה, עוד אז נצטיין כירא-שמים מופלג, ובעיצומו של גיל-הנעורים התוסס התמכר בכל ישותו ללימודים. התורה היתה חמדתו.

אהבה בלי מצרים אהב ר' ישראל זלמן את התורה. אהבה בלי מצרים רחש ר' ישראל זלמן ו"ל גם לכל נפש מישראל. כל יהודי נחשב בעיניו כ"ספר תורה חי".

גירסא דינקותא

רבי ישראל זלמן שעליובסקי נולד במייצט בשנת תרכ"ב בערך. אביו, ר' אברהם הלוי, שתל בנפשו את הגרעינים העיקריים של חינוך יהודי טהור, וטיפח בו את התשוקה להגות בתורה. אך הוא לא האריך ימים ונפטר בגיל צעיר, בטרם מלאו עשר שנים לילדו ישראל זלמן, אשר ליווהו אל בית-עולמו כשהוא ממרר בבכי קול גדול: "מי ילמדני תורה, מי ישכור עבורי רב ומורה..."

אמו האלמנה מרת גולדה שפרה ע"ה היתה כמעט מתוסרת אמצעים. התחילו שכנים טובים, יהודים רחמאים, לדאוג לצרכיהם. היתום השקדן נשלח לבית אולפנא. כשמלאו לו שלוש עשרה שנה והפך לבר-מצות, נסע ללמוד בישיבה, בעיר סמוכה, ועשה חיל.

נוסף לשקדנותו, הצטיין העלם ישראל זלמן במידות ובנימוסים נאים. היה מדקדק מאד במצוות לקיימן, קלה כחמורה, והשקיע ממיטב כוחותיו הנפשיים בעבודה-שבלב זו תפילה.

מסופר על הצדיק רבי יחיאל מאיר זצ"ל מגוסטינין, שנתייתם בילדותו מאביו, וכשגדל היה אומר: "יתמותי עמדה לי ידעתי כי הקב"ה אב ליתומים ומפקח עליהם, אמרתי

לנפשי - ילד כי יחטא, מסתיר את הדבר מאביו או מרבו ונפטר בלי עונש... והיה אף כי גילה אביו את קלונו, הריחו מייסרו מעט ושוכח מהרה, וסולח לילד בכל לבו... לא כן היתום, אשר הקב"ה ("אבי יתומים") אב הוא לו, אין לפניו שכתה ולא משוא-פנים, אי אפשר לרמותו ומפניו אין להיחבא, אין הוא סולח בלא תשובה או חרטה מלאה; פחדתי, איפוא, מאד כשדמייתי כי חטאתי, ובכיתי הרבה מרוב מורא מפני אבי-שבשמים..."

כיוצא בצדיק מגוסטינין התרחש גם בישראל זלמן, היתום, שהתיירא מאד מפני האב היודע את הכל...

בשערי חסידות

למרות גילו הרך, התחילו השכנים לדבר בו נכבדות, כמנהג הימים ההם, וגם מתוך כוונה טובה של ידידים, שראו את עצמם חייבים לדאוג ליתום הצעיר, ובדרך זו לרפא את שבר המשפחה. הציעו לפניו אחת מבנות מייצט, מרת זלאטה איידל בת ר' מרדכי יהודא, שהוריה התגוררו בסימטא משותפת עם אמו האלמנה. ההצעה נתיישרה על לבו והם באו בברית האירוסין. אולם בת-זוגו המיועדת העירה, כי אולי מוקדם מדי, הלא חתנה - בן-תשחורת בגיל ט"ו - עוד לא הספיק למלא כרסו בש"ס ובפוסקים כדבעי. "ספק גדול אם תנאי החיים יאפשרו לך בעתיד להמשיך במשנתך" טענה לעומתו. נמנו וגמרו, לכן, שישע ללמוד תקופה נוספת בישיבה המפורסמת בעיר סלונים ויתעלה בדרגות התורה.

כאן, בסלונים, התחולל המפנה הגדול ביותר בחייו: הוא התקרב לחסידות! בסלונים התגורר אז הסבא קדישא בעל "היסוד העבודה" זיע"א, גאון מובהק, שכיהן בעבר (עד שנת ת"ר) כראש הישיבה המקומית, ואשר מיום פטירת רבו האדמו"ר רבי משה מקוברין זצ"ל הכתירוהו החסידים כממלא-מקומו. צדיק זה יסד דינסטיה חדשה, היא שושלת אדמו"רי סלונים לדורותיהם, ובית-מדרשו הפך להיות אבן שואבת למאות חסידים מקרוב ומרחוק. העדה הסלונימאית גדלה והתרחבה משנה לשנה והעיר נעשתה מטרופולין של החסידות במדינת ליטא. זה-כמה קונה בלבו של ישראל זלמן הצעיר שאיפה כמוסה להכיר מקרוב את הצדיק הזה ואת הליכותיו.

והנה יום אחד, כשהיה יושב וגורס בבית-המדרש העירוני בצוותא עם חברו ללימודים, בן גילו, הזמין ישראל זלמן את עמיתו שיקומו ויגשו יחדיו לראות בעריכת ה"שולחן" של הרבי מסלונים, שהיה עורך "שולחנות" אף בששת ימי המעשה, והוא משמיע אז לפני המסובין דברי תורה. תמה עליו חברו: "וכי מותר לצעירים כמונו להיבטל מדברי תורה בשביל כך, הלא זהו ענין לזקנים ובאים-בימים בלבד... אולי כשנזקין גם אנחנו, ולאחר

שנסיפק ללמוד הרבה, נוכל להתפנות גם לחסידות... " אך החשק המפעפע בלב ר' ישראל זלמן גבר והלך. הירבה להפציר בחברו עד שנעתר לו. הלכו שניהם. באמצע הדרך עצר החבר בחילוכו, התקין את כובעו כדבעי, החליק בשערו שיהא מסורק בקפידה, הוציא מכיסו ראי זוטר והתבונן בבנואתו הנשקפה בו כדי לדעת אם "הכל על מכוננו" והמשיך ללכת.

מה מאד הופתעו שני הצעירים ברגע שדרכו על סף בית-מדרשו של הצדיק, שישב בראש השולחן והשמיע דברי מוסר חוצבי להבה: "...ולא עוד אלא שמיתמם ואומר 'לכשאזקין אהיה חסיד'... 'לכשאפנה'... ולא די בכך, אלא ביתניים מסלסל בשערו ומסתכל בראי... וכשיזקין יחפוץ בחסידות... אחטא ואשוב..." כאן המשיך הרבי ואמר: "מייך קינד זאג איך דיר, וואס א טאג פריער... וואס א טאג פריער..." (ראה: "יסוד העבודה" ח"ב פ"א אות ו' בסופה).

איש מבין הנוכחים לא הבין כלפי מי נאמרו הדברים. אך שני בחורי הישיבה הביטו איש אל רעהו כמשתוממים. אימה גדולה נופלת עליהם. הנה קורא הרבי הישיש גלוי את כל מחשבותיהם, ואפילו סוד-שיח שהמתיקו אחדדי באיתכסיא קולטות אזינו... ר' ישראל זלמן התפרץ בבכי גדול ולא ידע את נפשו. הוא הפך באותו רגע לחסיד ונשאר אצל הרבי.

ובשובו לעיירתו מייציט, לקראת נשואיו (שנערכו ביום י"ג אלול שנת תרמ"א), הכירו בו כל יודעיו שהפך לאיש אחר, והיו מצביעים עליו ומתלחשים בפליאה: פנים חדשות באו לכאן! מכאן ואילך היה נוסע בתכיפות אל הרבי דסלונים, דבק בו לאהבה, התערה בחיי החסידים כאחד מהם, כחסיד מבטן ומלידה.

הדבר היה בשנים האחרונות לחייו של היסוה"ע.

אין ר' ישראל זלמן נחשב כבעל-מוחין המרקיע לעילא, המתעמק ברוי ח"ן ובסודות התורה, ומפליג לגולמות רחוקים. עומד הוא בשתי רגליו על קרקע מוצקה, מעורה בהוויות העולם, שולח ידו במלאכה ומתפרנס מייצור נרות. אבל בחימוניו פנימה פועם לבו הטהור, לב חם, אשר כמגד פורצים מבועי רגשותיו לעת התפילה. גדול הוא האיש דוקא בפשטות הטבעית שלו, בתמימותו, בגילוי נפשו, בחן-שיחו הנובע מפיו השווה ללבו - ותוכו יפה מברו. האזכור הגדול מגלה חיבה יתירה לאברך-משי זה והדבר לא נעלם מעינם הנוחנת של ותיקי החסידים.

ולא רק החסידים. בקרב יהודי מייציט מכל החוגים זכה רי"ז למעמד מיוחד במינו. איש מכובד. הכל הביטו עליו ברגש חם של הערכה וחיבה. אהבו והעריצו אותו.

המשמש בקודש

כשהאדמו"ר רבי אברהם זי"ע נתבקש לישיבה של מעלה, ביום י"א חשון תרמ"ד, עלה לישיב על כסאו הנכד רבי שמואל זי"ע, בן בנו רבי מיכל אהרן זצ"ל, אשר ניהל אח"כ את העדה הקדושה במשך שלושים ושנים שנים רצופות. פירסומו של הרבי החדש גדל והלך מיום ליום כאחד מראשי גולת אריאל. הוא התבלט כאישיות יחידה במינה, איש קדוש ופרוש מן העולם, משוטט בעולמות העליונים, ויחד עם זה מעורה היטב בחיי צאן מרעיתו, ואף דואג לשיפור מצבו הכללי של עם ישראל - "יסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה". והנה שם הרבי החדש את עינו על ר' ישראל זלמן, אברך עול-ימים, כמי שראוי למלא את תפקיד "המשמש בקודש".

חסידים דורשי-רשומות חיפשו ומצאו בנוגע לכך תלי-תלים של רמזים. והיו מהם שהזכירו סיפור ידוע מן הצדיק רבי מנדלי מרימינוב זי"ע, מאבות החסידות בגאליציה, שבחר לעצמו כמשמש את הצדיק רבי צבי הירש משרת זצ"ל, וכאשר שאלוהו, מה ראה על ככה, השיב: הלא מקרא מפורש הוא "הולך בדרך תמים הוא ישרתני..."

טהור-נפשו של ר' ישראל זלמן בא עכשיו לכלל גילוי נאדר. כיון ששמע על כוונותיו של הרבי, נכנס אל תדרו והתנצל לפניו, מלא הכנעה: "חוששני מאד. חוששני פן מתוך קירבה יתירה אל הרבי תזוה עלי דעתי ותיפגם חסידות שבי, בדרך הגבאים..." אולם הרבי ר' שמואל, אשר הכיר את אופי נפשו וירד לסוף דעתו, הרגיע את רוחו: "ערב אני לך, ישראל זלמן, אתה אינך ניזוק בזה..."

ואמנם כן לא ניזוק ר' ישראל זלמן, ש"קייבל עליו את הדין", בשל תפקידו החדש. עשרות בשנים עומד היה ומשמש לפני הרבי בדחילו ורחימו, כעבד לפני אדונו, מלא מורא ופחד, אם-כי היה נאהב וחביב עליו עד לאחת. הוא הפך לבן-ביתו ולאיש-סודו. היה שרוי במחיצתו כל שעה. הוא המוציא והמביא בכל ענין. על פיו ישק כל דבר ב"חצר", ואף-על-פי-כן, כל אימת שהוצרך לעמוד פנים בפנים לנוכח הרבי, היה לבו פועם בחזקה... הוא נחשב מאלו "דעילין בלא בר" (=נכנסים לפני-ולפנים בלא נטילת רשות) ומכל-מקום לא הגיש דעתו אף לרגע. בפעם המאה, בדיוק כנפעם הראשונה, התקין עצמו בדחילו לפני שנכנס אל הקודש פנימה, בחן בזהירות את בגדיו, החליק זקנו ופיאותיו, חגר מחדש את האבנט ו...הקיש ביראה על פני הדלת...

הוא חילק מעתה את עתותיו בין מייציט לסלונים. ירחים שלמים עשה בסלונים, בחצר הרבי, או נתלווה אליו במסעיו. במרוצת הזמן מיעט לשהות במייציט כי-אם לפרקים לעיתים נדירות, כשהרבי הגיע אל העיירה, עד שבזקנותו חדל לחזיק בה דירת מגוריו.

משלו, והתגורר אצל בתו הנשואה. בית הרבי היה מעונו, הרבי תפס בחייו את המקום הראשון ממש, ולמעשה כבר חדל לנהל חיים פרטיים משלו. אף בשנות זקנתו שהה רוב ימות השנה אצל בתו בברנוביץ, וענייני החסידות והעדה הקדושה מילאו את כל עולמו.

הוא ידע לכלכל את כל העניינים הקשורים ברבי ובהיכלו בתבונה רבה, בגאמנות ובמסירות שאין למעלה הימנה. ר' ישראל זלמן היה מוכן אפילו למסור את נפשו בפועל למען הרבי, לבוא באש ובמים, כדי למלא אחרי כל הגה שיצא מפיו.

כבר הזכרנו למעלה שהאדמו"ר מהר"ש זי"ע שקד הרבה על צרכי הכלל. היה טורח מאד למען חיזוק הישוב החסידי בארצנו הקדושה, במיוחד בטבריה עיר הכינרת, והתעסק בכל כוחו להקים את ארגוני היראים "כנסת ישראל" ו"מחזיקי הדת", שבהמשך ההשתלשלות נקראו בשם "אגודת ישראל". רי"ז פעל הרבה בשליחותו בכל העניינים הציבוריים האלה, בא במגע עם גדולי הדור המפורסמים כדוגמת הגר"ח מברסק זצ"ל וה"חפץ חיים", האדמו"רים מגור, ליובאוויץ, בית רוזין וטשרנוביל, ושאר גדולי ישראל, והתחבב עליהם מאד עד שהפקידו בידי משימות גורליות לתקנת הכלל. כן השתתף באספות והתיעצויות של רבנים ואדמו"רים. כל ימיו סיפר רי"ז זכרונות מחוויותיו בהתאסף ראשי העם ומפגישותיו עם גדולי ישראל.

מרט"ט במיוחד היה הסיפור שבפיו על פגישת ה"דברי שמואל" זי"ע ברכבת עם ה"חפץ חיים", כשלאחר חילופי-דברים אחדים בעניני כלל ישראל התרגש ה"חפץ חיים" מאד והתעלה, והרבי קרא לרי"ז שיוציא מהר ממזוודתו את בקבוק היי"ש וישפשף רקותיו של הח"ח כדי להשיב רוחו. נוגע ללב היה תיאורו מביקורם בהיכלו של הרה"ק מרחמיסטריווקא זי"ע, שהרחיב דיבורו עמהם על ענין הקוויטליך, והסביר כי זו בעצם תזכורת מעוזנת של הזבולונים ליששכר: "ראה, אנחנו את חלקנו מלאנו בשלימות, אין זאת אלא שנחלקו של יששכר העניינים יגעים במקצת..." כיוצא בזה זכרונותיו מביקור בחצר הקדוש בטשורטקוב, כשעמדו הבנאים לערוך שם שיפוצים ושינויים בטרקלינו של האדמו"ר הקדוש רבי דוד משה זי"ע, והרבי קרא לעברו בהתרגשות: "ישראל זלמן, שפריג איבצ' די שוועליך" (= דלג ברגליך על המפתנים האלה, שעוד מעט יעקרו אותם), "הלא כאן ניכר הובה יהודים הרהרו בתשובה, כאן כ"כ הרבה יהודים נתעוררו להתקרב אל השם..."

בשבתות וברגלים היה רי"ז כמנצח על מהלך ה"שולחן" שעורך הרבי בסלונים במעמד קהל חסידים. דא הגיש לפניו את הסעודה, בעת ובעונה אחת דאג גם לאוכל עבור האורחים מרוץ לעי, גם קרא בשמות האנשים ש"העמידו יין" ואף פקד והזכיר שמותיהם

של חולים ונדכאים הזקוקים לישועה. הוא נזהר בכל מהלך השולחנות לא להסיה דעת באותו זמן ממש היה עליו להטות אוזן קשובה לתורותיו של האדמו"ר שנאמרו בדרך פרד"ס ותכנם עמוק מאד. אחרי שבת העלה ר' ישראל זלמן את הדברים בכתב, והרבי בדק כל מה שהוא רשם. היה עליו, אם כן, לדייק שבעתיים... פעם אחת מרוב טירדה לא עלתה בידו לדייק היטב בכוונת הדברים, וכשקרא הרבי מה שרשם, אמר לו: "הך ראוי למלקות..." ויחד ר' ישראל זלמן מאד, עד שבא יום הששי ובלכתם למרחץ נטל הרבי מטאטא-זרדים קטן וכביכול הצליף בו על כתפיו... וירוח לנפשו, כאילו נקרע מעליו גזר דין קשה....

פעם אחת עשה את יום ש"ק עם ה"דברי שמואל" זי"ע בעיירה קטנה. הרבי כדרכו בקודש ערך את שולחנו ואמר דברי תורה, אך כפי שהיה רגיל דיבר בריתחא ובהתלהבות נוראה, עד שלא זכר אח"כ מאומה מכל מה שדיבר. אחרי שבת פנה אל רי"ז שיחזור לפניו מה מדיבורי-קודש שאמר בש"ק. פתח רי"ז ואמר, הגדתם כי יתכן שיהודי לומד ומתפלל ומקיים מצוות ומעש"ט, אך כשיבוא לעלמא דקשוט ויצפה לשכר יאמרו לו "צא ובקש תשלום שכרך ממי שלמדת והתפללת בעבורי", היינו שהיה עם פניות. כשמעו את הדברים נסערה רוחו של הצדיק ויקרא בהתרגשות: "האמנם כך אמרתו!!"

הרשימות הנזכרות של ר' ישראל זלמן, שימשו ברבות הימים מקור עיקרי לילקוט תורותיו של האדמו"ר רבי שמואל זצ"ל, שראו אור בצורת ספר כשחלפו יותר מיובל שנים אחרי פטירתו ("דברי שמואל" על התורה והמועדים, מאת כקש"ת רבינו הגדול הגה"צ פאר הדור קדוש ה' מרן אדמו"ר רבי שמואל זי"ע מסלונים, בהוצאת "ישיבת בית אברהם", ירושלים תשכ"ט). בהקדמה לספר זה, שנערך בידי האדמו"ר מהרש"י זי"ע, נאמר ש"החלק הארי נרשם ע"י האי גברא יקרא משמש בקודש הרה"ח ר' ישראל זלמן הלוי שלובסקי ז"ל... אפריון נמטיה לדידנו הרה"ח ר' אליהו בנימין טננהויז (קוויאט) הי"ד, נכדו של הרי"ז, אשר בהיותו על אדמת נכר אחרי השואה האיומה, כשריד מן התבערה, נדד למייציט, עיירת מגורי זקנו הנ"ל, לחפש הכתבים ומצא קצת מהם על גג הבית כשהם נשמרים בשלימותם והמציאם לדיניו". (האפיזודה על מציאת הכתבים נתפרסמה ביתר פירוט ב"המודיע" גליון מס' 3063 מיום י"ד אלול תשי"ד).

אמונת צדיקים

אמונת צדיקים של ר' ישראל זלמן, אמונת חכמים, אין לה עלי-עפר שום משל ודמיון. עד יומו האחרון נהג לספר דברים מופלאים על הליכות האדמו"ר הגדול, מעשים שהיה להם עד ראייה, או אפילו "בדידיה הוי עובדא". נהירנא סיפור אחד מן הסיפורים: פעם פרצו

דליקה בביתו של ר' ישראל זלמן אשר במייצט, נשרף כליל החדר ששימש לו כמקום ייצור הנרות, כל האביזרים והמכשירים עלו בלהבות - מטה לחמו נשבר.

קס ונסע אל הרבי לתנות את צערו. "דא עקא" אמר לפניו "שבדרך כלל הרווחים מועטים, ומאחר שכדי להקים הכל מחדש יש צורך בסכום גדול, הרי לפי כל חישוב מסחרי החשקעה אינה כדאית".

אולם, לפליאתו, האדמו"ר חקר מפיו וביקש פרטים על תהליך הייצור של הנרות. הוא תיאר הכל בפרטרוט, כיצד מרתחים את החלב (חי"ת צריה), באיזו דרך מפרישים אח"כ ממנו את המים והפסולת - האחוז הגדול ביותר בתמיסה - ומושכים את הנרות מן הכמות הקטנה של התמצית. כשסיים נענה הרבי ואמר לו: "הסכת ושמע! מעשה ביהודי שהתפרנס מייצור תוצרת חלב (חי"ת ולמ"ד קמוצות). לימים קצרה ידו לשלם לפרץ דמי חכירה עבור המחלבה. איים עליו הפרץ לגרשו. בא היהודי אצל סבא (הרבי בעל יסוה"ע) ושאל בעצתו. התעניין סבא כיצד נעשית מלאכתו, והאיש תיאר לפניו איך מקנקן חלב אחד ניתן לרכז כמות מועטה של שמנת וחמאה, ועוד כמות גדולה יותר של חלב לשתיה, בעוד המשקה הנשאר מכיל נסיובים בעלמא. אמר לו סבא: "וכי הכרח שתהא השמנת מועטה והנסיובים מרובים, הלא כי יצוה ה' את ברכתו יהיה להיפך?" עכשיו המשיך הרבי בדבריו: "גם אני אומר, וכי הכרח שתהא כל-כך מועטה תפוקת הנרות מן החלב, הלא כי יצוה ה' את ברכתו תוציא בבית-הייצור שלך כפל כפליים. אל תתיאש, איפוא, קום ובנה הכל מחדש ותהא הברכה שורה במעשי ידיך..."

"אין מן הצורך להוסיף", היה מטעים ר' ישראל זלמן בסוף סיפורו, "שכדברי הרבי כך היה, צדיק גוזר והקב"ה מקיים".

עוד פעמים רבות בימי חייו נוכח לראות ש"צדיק גוזר והקב"ה מקיים". פעם אחת נכנס להיפרד מן הרבי בסלוני, כשבדעתו לנסוע לברנוביץ', והרבי קרא אליו את הפסוק "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך". כאשר שמע את הדברים יוצאים מפי קדשו התפלא עליהם מאד, נבהל, הלא המרחק לברנוביץ' היה קטן (50 ק"מ בלבד) - ונסיעה כזו נחשבה לנסיעה קצרה ובלתי מסוכנת. מה, אם כן, נתכוון הרבי באמירה זו?

כשהגיע לברנוביץ', הקדים רי"ז וירד בטעות תחנה אחת לפני בית הנתיבות, וכמשתומם נשאר לעמוד רגע בין הפסים. לפתע הגיחה רכבת נוספת מאחוריו והקטר נזעק בצפירות חירום כדי להזהירו. מרוב פחד התבלבל רי"ז והתחיל לרוץ בין הפסים במסלול שעליו התקדם הקטר. עוד רגע והיה נרמס מתחת לגלגלים. פתאום תפס טעותו וירד מן הפסים, הרכבת חלפה סמוך לו ממש והוא יצא בלי פגע. עכשיו כבר היה ברור לו פשר קריאתו של הרבי "כי מלאכיו יצוה לך".

החסידות - אשכול חייו

אחרי המלחמה העולמית הראשונה דבק רבי ישראל זלמן ז"ל בבנו הצעיר של הרבי, האדמו"ר רבי אברהם זצ"ל בעל "בית אברהם", שמילא את מקומו בכהונת הקודש. הוא נחשב כמובן מנשואי פנים בעדה החסידית, צעירים כזקנים הקיפוהו בגלי הערצה, הרבי החדש רחש לו כבוד ויקר, לפעמים אפילו הזכיר את שמו באמצע "שמועס", כשהוא חוזר על דיבורים כגחלי אש מאביו מהר"ש זי"ע שמצא אותם ברשימותיו של רי"ז, אולם הוא בכל הווייתו נכנע והתבטל ללא שיור בפני האדמו"ר הגדול.

שרידי הדור החזא, מציירים היו את קלסתרו של רי"ז כנתח טבעי מן הנוף בשטיבל ובשולחנות שאי-אפשר בלעדיו. הוא כעין "חזן הכנסת" שכל תפילה או זמרה וכיו"ב אינה מתחלת בלעדיו. הרבי אינו מוכן שרי"ז ישמש אותו, "כלי שנשתמש בו אבא..." אומר הוא, אבל רי"ז הנהו יד-ימינו ושגריר שלו בכל השטיבל'ך לפזוריהם. הוא המוציא והמביא בכל ענין ציבורי ובעסקי הפרט, הוא המאסף בשם הרבי מעות א"י, ודואג ג"כ למעמדות עבור בית הרבי. משקרה האסון וה"בית אברהם" זי"ע נתבש"ם בדמי ימיו, בהיותו בעיר סלונים, ר"ח אייר תרצ"ג, נשמע קולו של רי"ז בעת הטהרה כשקרא ברגש פסוקי שח"ש: "ראשו כתם פז", "ידיו גלילי זהב", והלבבות נמסו כמים כשהכניסו את הארון הק' לביהמ"ד והוא עמד ויקונן עליו את הקינה המרה "אנשי אמנה אבדו". ולבסוף כשנגנז ס"ת עשה זאת רי"ז בדמיע וכשהחזיק את הגוף הקוה"ט והתעסק בכבודו מירר בשברון נורא ויאמר לנפשו: "אינני מסוגל... אינני... הלא עוד נשאתי בורעותי כשהיה ינוקא..." גם כשנתנו עליו מעט עפר א"י והגיע תור סתימת הקבר פרץ שוב באנחה מרה ואמר אל לבו: "אינני מסוגל... אינני יכול... אינני... איך יכולים לכסות בעפר האי שופרא, ותארו מבהיק כזיו פני המלך..."

ואולם, תיכף אחרי סתימת הגולל, לבש פנים חדשות והתאזר עוז לחזק לבבות נשברים (ובשובם מבית-החיים העתיק בעיר סלונים, שם חלקת מחוקק ספון, עמד וחילק לחסידים לגימא "לחיים" כנהוג) וללכד העדה והחבורה הקדושה כעוסק בשליחותיהו דקמאי רבוה"ק. או-אז פנה לכל השטיבל'ך באיגרות מיוחדות שהכילו דברי נחומים וענינים מעשיים לשמור הירושה הק' ולהתלכד סביב בנו יחידו של ה"בית אברהם" זי"ע - האדמו"ר הצעיר מהרשד"י הי"ד - אותו חיבב כבת-עינו.

בהתקשרותו לאדמו"ר הצעיר התעלה רבי ישראל זלמן לשיא הגבהים הנפשיים. כשהוכתר היה הרבי החדש צעיר לימים, בן כ"א שנה, אולם החסיד הישיש שהסמיק עוד

להסתופף בצל סב-סבו (נעל "יסוד העבודה") הפגין התבטלות גמורה ונהג בו כחסיד עם רבו לכל דבר.

הרבי, כידוע, התחבט נוראות בסרובו ליטול עליו את תפקיד ההנהגה, אך רי"ז בתבונה וחשכל עמד לימניו בפסיעותיו הראשונות לעת עריכת ה"שולחנות" וכי"ב להקל מעליו בכמה ענינים גלויים וכמוסים. אף כשעלה אח"כ לארץ ישראל (ראה להלן) לא חדל להתענין במתרחש במחיצתו של האדמו"ר הצעיר, וידידיו מברנוביץ' כתבו לו לפרקים דברי תורה שזכו לשמיע מפ"ק.

אך לא זו בלבד: הנה התרגשו ובאו על עם ישראל פורענויות מלחמת ההשמד של הנאצים ימ"ש. בשואה איומה זו ניספו על קידוש השם ג"כ יותר מחמישים יוצאי חלציו, בנים ובנות, חתנים וכלות, נכדים ונינים. רק אחד ויחיד מהם (ר' אליהו בנימין טננהויז, זכור לטוב) שרד לפליטה. ויהי כאשר הגיעה בשורת האיוב לאזני ר' ישראל זלמן היושב בירושלים, הצדיק עליו את דין שמים באהבה, לא הפליט מפיו אפילו הגה קל, עד ש...סופר לו גם בדבר הריגתו של האדמו"ר הקדוש רבי שלמה דוד יהושע זצ"ל בידי הנאצים - באותו רגע נעקרה מלבו אנחה מרה: "אווה לי, גם הרבי!" אף בימים הבאים מיאן להתנחם אחריו, באמרו, שאסון הריגת הרבי הקדוש פצע את לבו עוד יותר מאסונו האישי הנורא בהרג עשרות צאצאיו!

התקשרות מופלאה זו בין חסיד לרבו - נשגבה היא מתפיסת אנוש לחלוטין.

קודם לכן, כאשר אנ"ש בירושלים עשו פעולות שונות בנסיון להציל את הרבי הי"ד, הגיע רי"ז וביקש לתרום לצורך זה סכום כספי גדול מאד - מעבר ליכולתו. החסידים שידעו את מצבו מיאנו לקחת ממנו, אך הוא עמד בתוקף על רצונו, ולבסוף "התפשרו" עמו ליטול רק מחצית, בהבטחה שאם יתברר כי הכסף נחוץ ישובו אליו. אופייני לרי"ז מה שכתב אז לחתן ממקורביו ביום חופתו, כי יזכרהו לטובה ש...עוד יזכה לשמוע בשורה טובה מאדמו"ר שליט"א ושאר אנ"ש, מבלי לשים דגש כלשהו על יו"ת ובני משפחתו.

בספר "תולדות אהרן" (מסכת חיי הרה"צ רבי אהר"לי ראטה זצ"ל מברגסאז בעל "שומרי אמונים") פרק י"ד מובאים דברי צדיק זה שכתב אודות רבי ישראל זלמן ז"ל כהאי לישנא: "לפני זמן מה נכנס אלי יהודי ישיש, איש קדוש שעוד זכה לשמש צדיקים הקודמים, ולבו מר עליו, כי היו לו כשישים יוצאי חלציו כולם אהובים וברורים, והגיעה השמועה שנהרגו כולם על קידוש ה' בעוה"ר. עניתי לו בהתרגשות: "עליכם לשמח שזכיתם לחקריב לפני ית"ש כל כך הרבה קרבנות יקרים, דבר שאבותינו ואבות אבותינו

לא זכו לזה". כיוון ששמע הישיש את הדברים האלה, התחיל לבכות מרוב שמחה וגיל, ודמעות חמות זלגו מעיניו, ויצא מעל פני בהתחזקות גדולה..."

אוהב ישראל

גולת. הכותרת של מדותיו התרומיות היא המדה של אהבת ישראל. ר' ישראל זלמן קיים את המקרא "ואהבת לרעך כמוך" בתכלית הפשטות ובתכלית העמקות גם יחד, בצורה כל-כך טבעית ובאופן כל-כך נוגע ללב, עד שנבצר מן העט היבשה לתאר איזה מקום תפס בלבו כל יהודי באשר הוא יהודי.

מי שלא ראה כיצד שמח הוא בשמחת הזולת, וביותר איך הצטער בצערו של הזולת, כאילו זהו כאבו האישי ממש, אולי לא ראה מימיו טיפוס אידיאלי של אוהב ישראל מובהק. מימיו לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל. לבו שיכשך בים של אהבה טהורה לכל תינוק בן-יומו אשר מזרע ישראל. אין אפשרות לשחזר בעט יבשה את התמונה כשרי"ז קורא מתוך הסיפור "מי שברך ליולדת" ליד הסי"ת וקול תרועת-שמחה פורץ מפיו ומלבו כשהוא מגיע למלים "ואת הילד... יזכו אביו ואמו לגדלו..." קשה לי למצוא את המלים להביע, בכמה רוך אבהי, ובאיוז מתיקות ועינים מחייכות אמר לזוגתו מרת זלאטא ע"ה בכל פעם שנכנסתי אליהם (אחרי הלימוד אצל מרן הרמ"ח זי"ע): "גיב עם א צוקערקע..."

התיאור דלעיל על התפקיד שמילא ר' ישראל זלמן כמשמש בקודש אצל ה"דברי שמואל" זי"ע אינו ממצה כראוי, אין דמות דיוקנו כמשב"ק מצטיירת כהווייתה, אם לא על רקע אהבת ישראל הצרופה שלו. להשלמת התמונה ייזכרו כאן דבריו של רבינו ה"ינתיבות שלום" זי"ע בהקדמתו לספר "דברי שמואל" הנ"ל (עמ' כ"ה): "ומן הראוי להזכיר כאן את בן לוייתו הנאמן בכל מסעיו ונדודיו, הלא הוא המשרת בקודש הרה"ח המפורסם מוה"ר ישראל זלמן הלוי שלובסקי ז"ל, שחלק חשוב ממאמרי ספרנו זה נרשמו בשעתם על ידו, ואשר מרן ז"ל העיד בו לאמור: ר' ישראל זלמן מחייב משמשים! ועליו ניתן לומר, כי אם היה מרן ז"ל מופלג במדרגת רועה נאמן, הרי הוא - במדותיו האציליות ובמדת טובו - היה המתאים ביותר להיות משרת לרועה נאמן. אוהב היה רי"ז את כל אחד מאנ"ש ואפילו כל ילד פעוט, כאילו היה בנו ואחיו, עד שהפך בקרב חסידי סלונים לסמל של אהבת הזולת. היה שמח בכל לבו בשמחת הזולת, ומצטער בצערו של כל יחיד כאילו היה זה צערו שלו. והרי פרט זעיר, אך מאלף מאד, המעיד הרבה על דרגת משרת לרועה נאמן: בהלויית מרן ז"ל שנערכה בוורשה באמצע ימי מלחמת העולם הראשונה, בחודש שבט שנת תרע"ו, כשאין יוצא ואין בא בגלל מצב החירום, ונבצר מאנ"ש לפזוריהם לבוא ולהשתתף בהלוייתו - מה עשה ר' ישראל זלמן? הלך אחרי מיטת מרן ז"ל, וכל אותה דרך ארוכה

מבית החסידים דחברתנו בוורשה עד לבית-החיים, היה מזכיר לפניו את כל שמות אנשי מעשרות שטיבל'ך שהיה יודעם בעל-פה, הם ונשיהם וצאצאיהם. כזו היתה נאמנותו ומסירותו לאנשי של המשרת לרועה נאמן".

וכזו היתה אומנותו אף בשנים מאוחרות: בהלוויית ה"בית אברהם" זי"ע, כשהלך אצל המיטה לצד ראשו הקוה"ט, והזכיר כל הדרך שמות אנשי לפזוריהם כל אחד בשמו ושם אמו. אף גם זאת יצוין, שבחורף בשנת תרצ"ה ליוה רי"ז את האדמו"ר הצעיר מהרשד"י הי"ד כשנסע לוורשה להשתטח על ציון ה"דברי שמואל" זי"ע, בפרס יומא דהילולא י"ט בשבט, וכפי שכתב אח"כ באיגרת לא"י רשם אז בקוויטל מיוחד את כל שמות אחינו שבא"י (חסידים סלונים מטבריה וירושלים) ודאג לכך שהרבי הי"ד יזכיר על הציון הק' את כולם לטובה ולברכה.

ר' ישראל זלמן עלה כנזכר לא"י בזקנותו. הדבר היה בחורף תרצ"ו, במוצאי שבת אחרי חנוכה ערך חתנו ר' יהושע קאזיאל הי"ד סעודת "מלוה מלכה" רבתי לכבודו, כמסיבת פרידה, בה השתתף ה"יונגער רבי" עם קבוצה גדולה של חסידים, והשריד שהיה נוכח באותה מסיבה סיפר כי על הרבי היתה ניכרת התרגשות רבה מנסיעתו של ר' ישראל זלמן. בפי החסידים מסופר, שה"בית אברהם" הוא זה שזרז את רי"ז לעלות לירושלים, ובביקורו האחרון בא"י שנת תרצ"ג אמר לחסידים כי ישלח את ר' ישראל זלמן לירושלים, כ"תגבורת" לשטיבל המתחדש. במכתב לאנשי בירושלים ששלח האדמו"ר מהרשד"י לכבוד פסח, אחרי שרי"ז השתקע ביניהם, כתב: "תוכלו לקבל ממנו הרבה, כי הרבה שימש תי"ח, וגדולה שימושה יותר מלימודה, והוי מתאבק בעפר רגליהם כתיב, וזה היה בדא"י...".

יחד עמו עלתה זוגתו הצדקת ולאטא נ"ע, והם בילו את שארית ימיהם בדירה ירושלמית שהעמיד לרשותם הנגיד ר' יוסף וינברג ע"ה, מחסידי סלונים, בשכנות עם הרה"ק רבי מרדכי חיים סלונים זצ"ל, ראש העדה בארץ ישראל, שהעריצו מאד והפליג בשבחיו, ואמר עליו שיש לו את ה"צלם אלקים" בשלימות. כשביקשו פעם בלי"ג בעומר מר' מאטיל, שיעבור לפני התיבה, אמר: "מוטב תשלחו את ר' ישראל זלמן, אותו ה' יתברך אוהב הרבה יותר ממני" אף כשפנו שניהם במכתב התחזקות מיוחד לאנשי, אחרי הבשורה הנוראה מהריגת אדמו"ר הי"ד, עמד על כך הרמ"ח שיפרסמו חתימתו של רי"ז קודם לחתימתו מהאי טעמא. וכשהיו באים לבקש ממנו ברכה לישועה, היה אומר: "לכו אל ר' ישראל זלמן שיבקש עבורכם, מפני שהוא יהודי "תמים" (שמקיים בנפשו תמים תהיה עם ד' אלקיך), "און א תמים זאגט מען פון הימל ניט אפי".

החסיד הישיש רבי ישראל זלמן הלוי שעליו בסקי זצ"ל

סמוך למעונו הוקם השטיבל של חסידי סלונים בירושלים, ורבי ישראל זלמן, למרות גילו המופלג, היה רוח החיים בקרב החבורה. עינו לא כהתה ולא נס ליחו. באותו מקום נתייסדה בשנת תש"ב ישיבת "בית אברהם" והוא תמכה בימינו.

כאחד שחסידות סלונים היתה תמצית כל הוויית חיינו, לא מצא רי"ז נוחם אחרי השואה אלא בבנין חסידות סלונים, כפי שכתב באותם ימים באיגרת לאנשי: "בשעה מרה זו שלבי שבור וקרוע לקרעי קרעים מכל מה שעבר עלינו בעוה"ר שנוטל מאתנו כל הקדוש והיקר לנו בגולה ונשארנו מעט מהרבה, אין לי במה להתנחם ולהשיב נפשי הכואב והפצוע אלא בקול התורה הבוקע ועולה אלי מהבחורים הנחמדים של ישיבתנו הקדושה בית אברהם, בחורים יקרים שיראת ה' חופף עליהם, שהיו יכולים להיות למופת בזמן מרן היסוד העבודה זי"ע שזכיתי לחסות בצלו הקדוש. קול התורה עולה אלי לתוך אהלי מבחורי חמד של הישיבה ביום ובלילה הממיתים עצמם באהלה של תורה מתוך לחץ ודחק, וזאת היא לי נחמתי היחידה אחר שנגע בי יד ה' ונשארתי מתי מעט מכל משפחתי היקרה ומכל אחי ורעי והיקר לי בחי"ל עד ירחם ה' עלינו להושיענו ויוציאו לאור גדול במהרה".

אהבה עזה ונפלאה אהב את ראש הישיבה - הוא כ"ק אדמו"ר מהרש"י זי"ע. וכאחד שעמד ליד אבני-היוצר של חסידות סלונים, מסר לו הרבה מענינים אלו, ורחש לו אימון מופלא, למרות שהיה צעיר ממנו כמעט בחמישים שנה. כשעדיין לא ידע שנשאר לו שריד מכל עשרות הצאצאים שנכחדו בשואה, אמר לרבי זי"ע: "אתה לי כמו בן", ואכן בהרגשה זו התייחס אליו. כשקרת יום אחד והרבי לא בא אל הישיבה, היה רי"ז מזדרז וטורח לסור אל ביתו, כדי לשאול בשלומו.

קומץ החסידים ששרדו מן השואה, פליטים ששהו במחנות העקורים באירופה, הריצו אליו מכתבים ופרטו לפניו משאלותיהם כבנים אל אביהם. במכתב ששלח רי"ז מירושלים אל ר' יאיר שוורצמן ז"ל, בשנת תש"ז, קוראים אנו בין השאר את תשובתו המאלפת "על דבר שאלתך... כאשר אי אפשר לבוא לפה אחי"ק, ובשם גי"כ אין זמן לחכות מפני כמה דברים... עי"כ תיסע צלחה עם חברותכם למקום שהם נוסעים בהצלחה רבה, רק כוונתך תהיה שנסיעתך לפה עיה"ק דרך שם... וכאשר יעזור לך השי"ת שתוכל ליסע לפה עיה"ק תיסע בהצלחה לפה... ורצוני שתהיה בלבך כוונתך שנסיעתך היא לפה...".

לעת מצוא

לילה אחד בשלהי חודש אדר א', שנת תש"ח, ראה רבי ישראל זלמן בחלומו את ר' האדמו"ר מהר"ש זי"ע והנה הוא קורא אליו: "ישראל זלמן, בוא עמדי" הוא סי

לאדמו"ר ה"נתיבות שלום" זי"ע את סיפור החלום בדאגה מרובה, וסיפר עוד שראה את עצמו בחלומו שוקע במים רבים ואינו מצליח לצאת מהם. הרבי ניסה לחסית את דעתו ולהרגיעו, אולם, כעבור שבועיים בלבד נקרא אכן רבי ישראל זלמן לשוב אל-על. זקן ושבע ימים נאסף אל רבו בישיבה של מעלה ו"מה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש".

נשמתו יצאה בטחרת, כשהוא בן שמונים וחמש שנים, בחצאת ליל שבת קודש, ב' לחודש אדר ב' תש"ח (זוגתו מרת זלאתא ע"ה האריכה ימים עוד כחמש שנים אחריו, התגוררה אצל נכדה ר' אליהו טננהויז ז"ל בשכ' קטמון, ונפטרה ביום כ"ז ניסן שנת תשי"ג ומ"כ בהר המנוחות). הימים היו אז ימי המלחמה עם גייסות הערבים אחרי הכרזת יסוד המדינה. הדרך לחר הזיתים, בית מועד לכל חי בעיר המקדש מימים ימימה, נסגרה לחלוטין. הביאוהו, לכן, לקבורה ממחרת השבת בבית-עלמין עראי של "אגודת ישראל" ברח' שמואל הנביא, בצפון ירושלים. אחרי מיטתו הלך ללוותו קהל רב, שנתאסף למרות הגשמים העזים שירדו באותו יום, ועל-אף שבמהלך החלוויה נשמעו כמה יריות שנורו באויר ע"י אנשים מחוג עוין. הטמיננהו "על תנאי", שבהיפתח הדרך לחר הזיתים, יעבירוהו לקבורת קבע - אך עד אז ארכו הימים.

רק אחרי שחלפו עשרים ואחת שנים, בעקבות שחרור העיר העתיקה מידי הערבים במלחמת "ששת הימים", נתאפשר הדבר הודות למאמציו של נכדו היחיד ר' אליהו טננהויז ז"ל. באחד מימי אדר תשכ"ט נקהלו שוב חסידי סלונים בירושלים - ובתוכם דור שלם של בני-תשחורת אשר ידע את ר' ישראל זלמן ז"ל על פי השמועה בלבד - ללוות את פאר-החבורה למקום מנוחתו האחרונה, אשר נכרה ב"חלקת הנביאים" במרומי הר הזיתים, ונשקף אל מקום בית המקדש בהר ה' יראה.

